

Opvattingen van zelfstandigen over sociale zekerheid

Sociale zekerheid speelt een belangrijke rol in het beperken van armoede en inkomensonzekerheid. Voor deze functie bestaat een groot maatschappelijk draagvlak onder de Nederlandse bevolking. Met de flexibilisering van de arbeidsmarkt is het de vraag of mensen andere eisen gaan stellen aan het stelsel.

Een belangrijk deel van de werkzame beroepsbevolking in Nederland heeft een flexibele arbeidsrelatie. Zo heeft ruim negen procent van de werkzame beroepsbevolking in 2007 een uitzendbaan, is oproep- of invalkracht of werkt via een tijdelijk dienstverband (CBS Statline, 2008). Ook kan 39 procent van de werkenden in loondienst in 2006 zelf de begin- of eindtijden bepalen (OSA, 2008). In de literatuur wordt flexibele arbeid op individueel niveau vaak in verband gebracht met verschillende risico's. Onder andere is bekend dat werknemers met flexibele arbeidscontracten een grotere kans hebben om werkloos te raken dan werknemers met een vast dienstverband. Deze bestaansonzekerheid kan leiden tot dalende consumptieve bestedingen en een afnemende economische groei op macroniveau. Het stelsel van sociale zekerheid biedt van oudsher vervangende of aanvullende inkomensregelingen. Voor dit aanbod van bestaanszekerheid via sociale verzekeringen en voorzieningen bestaat al geruime tijd een groot en stabiel maatschappelijk draagvlak onder de Nederlandse bevolking (SCP, 2005). Aangezien bovendien bekend is dat de kosten van sociale zekerheid zeker niet per definitie afbreuk doen aan de economische groei, wijzen ook economen sociale zekerheid niet automatisch af (Lee en Chang, 2006).

Sinds een aantal jaren lijken steeds meer Nederlanders naast de eerder genoemde flexibele dienstverbanden te kiezen voor het zelfstandig ondernemerschap. Als wordt gekeken naar de ontwikkelingen in het ondernemerschap blijkt dat het percentage zelfstandig ondernemers vanaf 1999 is toegenomen van 10,7 procent naar 13,3 procent in 2006. Binnen dit segment is met name het aandeel zelfstandigen zonder personeel (de zzp'ers) in relatieve zin gestegen, van 48,3 procent in 1999 tot 55,4 procent in 2006 (CBS Statline, 2008). Uit eerder verricht onderzoek blijkt dat met name de vrijheid van het eigen baas zijn en de mogelijkheden om het werk naar eigen inzicht in te delen belangrijke motieven zijn voor de keuze van het ondernemerschap. Financiële motieven spelen hierbij een

minimale rol. Slechts een klein deel van de zelfstandigen geeft negatieve motieven aan, zoals de angst om werkloos te worden of dat een potentiële werkgever failliet zou gaan (EIM, 2003). Deze ontwikkeling op de moderne arbeidsmarkt sluit aan bij een geïndividualiseerd levensloopsperspectief waarbij mensen zelf de beslissingen willen nemen over hun loopbaan en niet langer behoefte hebben aan uniforme sociale-zekerheidsarrangementen. Via data afkomstig uit het *International social survey programme* van 2006 en 25 aanvullende interviews met zzp'ers in de zakelijke dienstverlening wordt bezien of het maatschappelijk draagvlak van het huidige sociale stelsel inderdaad onder druk komt te staan.

Theoretische verwachting

Een vraag die verschillende economen en sociaalwetenschappers zich momenteel stellen richt zich op de toekomstbestendigheid van het collectieve stelsel van sociale zekerheid. Gegeven de heterogeniteit in de preferenties van werknemers en de groeiende diversiteit in arbeidsrelaties zou het sociale stelsel niet langer voldoen. De afgelopen jaren zijn dan ook al diverse voorstellen gedaan, vaak gericht op de introductie van individuele spaarelementen in het stelsel (Bovenberg, 2002) en vergroting van de individuele verantwoordelijkheid via de opzet van een driepijlermodel (Leijnse *et al.*, 2002). Desalniettemin lijkt de werkende Nederlander voornog geen groot voorstander van ingrijpende veranderingen die de individuele keuzevrijheid kunnen bevorderen (SCP, 2002).

Het sociale stelsel kan ook onder druk komen te staan door de stijging van het aantal zelfstandig ondernemers. Bijvoorbeeld, als vooral hoogopgeleide mensen met een kleinere kans op armoede kiezen voor het zelfstandig ondernemerschap ontstaat het verzekeringsprobleem van averechtse selectie (CPB, 2008). Hoewel lageropgeleiden inderdaad een wat kleinere kans hebben om zelfstandig te worden lijkt er van een duidelijke scheidslijn tot dusver echter nog geen sprake te zijn. Naast het financiële draagvlak kan ook het maatschappelijk draagvlak als gevolg van het zelfstandig ondernemerschap onder druk komen te staan. De Swaan (1989) wijst er in zijn studie naar de ontwikkeling van de moderne verzorgingsstaat op dat zelfstandigen van oudsher wantrouwend staan tegenover collectieve arrangementen. Dergelijke collectiviteiten zouden in hun beleving de individuele soevereiniteit beperken. De Swaan stelt dan ook ten aanzien van zelfstandig ondernemers: "(...) zij vormden de 'rem' op sociale

hervorming: tegen hun verzet in moest de sociale zekerheid gevestigd worden”.

Ook uit een eerder verricht onderzoek naar de persoonlijkheidskenmerken van zelfstandig ondernemers concluderen Beugelsdijk en Noorderhaven (2005):

“Entrepreneurs are more individually oriented than the rest of the population. Individual responsibility and effort are distinguishing characteristics”. Op basis van deze

bevindingen lijkt het erop dat vanuit het perspectief van zelfstandigen een collectief socialezekerheidsstelsel niet is gewenst, dit beperkt immers de individuele bewegingsvrijheid.

Data en methode

Om het verband tussen het type arbeidsrelatie en sociaal-economische opvattingen te analyseren is gebruikgemaakt van het International social survey programme van 2006. Dit betreft een jaarlijkse internationale schriftelijke enquête waarbij de opinies onder burgers worden gepeild rondom verschillende thema's. In 2006 werd het onderwerp de rol van de overheid onderzocht. Er is gebruikgemaakt van de Nederlandse meting. In totaal hebben 993 mensen aan deze enquête meegedaan, wat een respons betekent van 41 procent. De data zijn vervolgens gewogen voor onder andere de variabelen geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, burgerlijke status en belangrijkste bezigheid. De inactieve groepen op de arbeidsmarkt zijn uit de dataset verwijderd (studenten, gepensioneerden, huisvrouwen en -mannen en arbeidsongeschikten). Op deze manier bestaat het databestand uit 615 respondenten. Met betrekking tot zelfstandig ondernemerschap lijkt de dataset een representatieve afspiegeling van de onderzoekspopulatie te zijn. Het begrip zelfstandig ondernemerschap is geoperationaliseerd via een vraag naar de arbeidspositie van de respondent. Mensen die werkzaam zijn voor eigen rekening (eigen bedrijf) vormen de groep zelfstandigen.

Mensen die werkzaam zijn bij de (semi)overheid of binnen een particulier bedrijf vormen de referentiegroep. Om te kunnen beoordelen hoe de respondenten over collectieve regelingen voor sociale zekerheid denken is gebruikgemaakt van de vraag naar de gewenste hoogte van overheidsuitgaven op de beleidsterreinen gezondheid, ouderdom en werkloosheid. Per thema dient de respondent aan te geven of de overheid veel minder (1) of juist veel meer (5) geld moet besteden. Bij deze vraag is aangegeven dat meer overheidsuitgaven mogelijk gepaard kunnen gaan met een belastingverhoging. Als zelfstandigen inderdaad terughoudend zijn ten aanzien van collectieve regelingen mag men veronderstellen dat zij hogere collectieve uitgaven minder zullen steunen. Om de effecten van zelfstandig ondernemerschap te kunnen toetsen zijn enkele controlevari-

Een zelfstandige beroepspositie hoeft niet te leiden tot een afwijzende houding ten aanzien van collectief georganiseerde regelingen

abelen toegevoegd die mogelijk samenhangen met de sociaal-economische opvattingen en de zelfstandige beroepspositie. Om inzicht te krijgen in de relaties tussen ondernemerschap en de houdingen ten aanzien van collectieve uitgaven zijn meervoudige regressie-analyses uitgevoerd. Tot slot zijn, ter validering van de resultaten, 25 zzp'ers geïnterviewd.

Uitkomsten

In tabel 1 zijn de effecten weergegeven van het type arbeidsrelatie op de opvattingen over sociale zekerheid.

Uit de analyses blijkt dat zelfstandig ondernemers zich, in tegenstelling tot wat vaak wordt verondersteld, in hun oordeelsvorming niet lijken te onderscheiden van mensen in loondienst

in het geval van de thema's gezondheid en ouderdom. Met andere woorden, een zelfstandige beroepspositie hoeft niet te leiden tot een afwijzende houding ten aanzien van collectief georganiseerde regelingen. Wat de controlevariabelen betreft wordt duidelijk dat hogeropgeleiden minder positief zijn over overheidsuitgaven. Het inkomensniveau heeft een negatieve betekenis in het kader van het domein gezondheid terwijl vrouwen juist gunstiger denken over collectieve uitgaven op dit terrein. Met betrekking tot het werkloosheidsrisico zijn zelfstandigen echter wel degelijk op lagere collectieve uitgaven gericht. Hetzelfde geldt voor mensen met een politiek rechtse oriëntatie. Ouderen en vrouwen steunen juist hogere uitgaven.

Om de statistische bevindingen beter te begrijpen is in 2008 gesproken met 25 zelfstandigen zonder personeel die allen werkzaam zijn in de zakelijke dienstverlening; negentien mannen en zes vrouwen, variërend in leeftijd van 32 tot 63 jaar, waarbij bijna alle respondenten hoog zijn opgeleid (minimaal hbo-niveau) en zowel politiek links als politiek rechts zijn georiënteerd. De meeste respondenten werken vanuit een eenmanszaak, terwijl sommigen hebben gekozen voor de oprichting van een bv. Het is niet aannemelijk dat de economische crisis de antwoorden van de respondenten in belangrijke mate heeft beïnvloed, omdat bijna alle geïnterviewden ten tijde van de interviews nog steeds meerdere en langlopende opdrachten hebben.

Op grond van de interviews blijken zelfstandigen op basis van gevoelens van zowel gemeenschapszin als eigenbelang wel degelijk voorstander te zijn van collectieve sociale zekerheid. In het eerste geval ligt de focus op het idee dat je mensen met tegenslag simpelweg niet aan hun lot kan overlaten, terwijl in het laatste geval zelfstandigen ook zelf belang ervaren bij inkomensoverdrachten zoals in het geval van het eerste pijlerpensioen (AOW) of bij zorg in het geval van ziekte. Met betrekking tot het arbeidsongeschiktheidsrisico valt bovendien op dat veel respondenten niet onwelwillend staan tegenover een publieke arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen. De meeste zzp'ers waarmee is gesproken hebben zich tegen het inkomensverlies wegens arbeidsongeschikt-

Tabel 1

Resultaten regressie op de gewenste hoogte van overheidsuitgaven per beleidsterrein.

Determinanten	Gezondheid	Ouderdom	Werkloosheid
Zelfstandig ondernemerschap (1 = zelfstandig)	-0,04	-0,05	-0,11**
Sekse (1 = vrouw)	0,16**	0,07	0,09*
Leeftijd	-0,04	0,06	0,25**
Opleidingsniveau (1 = basisonderwijs, 8 = universitair)	-0,16**	-0,25**	-0,01
Politieke voorkeur (1 = links, 5 = rechts)	-0,03	-0,04	-0,23**
Netto maandinkomen huishouden	-0,11*	-0,07	-0,02
R ²	0,09	0,10	0,15
N	497	496	498

** Significant effect $p < 0,01$.

* Significant effect $p < 0,05$.

heid beschermd via een particuliere verzekering. Wederom op basis van de twee eerder genoemde motieven vragen verschillende zelfstandigen zich af waarom er voor hen geen publieke arbeidsongeschiktheidsverzekering is. Allereerst is men van mening dat zelfstandigen net als iedereen recht hebben op bescherming tegen het risico van arbeidsongeschiktheid. Ten tweede verwacht men via een publieke verzekering lagere verzekeringspremies te betalen. Uit onderzoek is bekend dat de hoogte van de premies voor sommige zelfstandigen nu de belangrijkste reden is om zich niet te verzekeren (TNO, 2006). Samenvattend lijkt het er dus op dat zelfstandigen wel degelijk bereid zijn om gezamenlijk risico's te delen zoals die van ziekte, arbeidsongeschiktheid en ouderdom. Deze bereidheid kan naast een gevoel van gemeenschapszin berusten op eigenbelang. Zodra de respondenten worden bevraagd in welke mate het werkloosheidsrisico een collectieve aangelegenheid is, verandert het beeld. Zonder enige uitzondering lijken de geïnterviewden op dit beleidsterrein minder uitgaven te prefereren. Het werkloosheidsrisico roept bij de respondenten, ongeacht of men zichzelf meer links of rechts van het politieke spectrum plaatst, een gevoel op van een individueel beïnvloedbaar, ook wel *manufactured*, risico (Giddens, 1994). Aangezien de huidige verzorgingsstaat in de kern is gebaseerd op het idee van extern risicomangement, waarbij de verzorgingsstaat een collectieve bescherming tegen risico's die niet het gevolg zijn van eigen keuzes biedt (Giddens en Pierson 1998), zou met een verdere groei van het aandeel zelfstandigen in de werkzame beroepsbevolking het maatschappelijk draagvlak voor de bescherming tegen dit risico wel eens onder druk kunnen komen te staan. In tegenstelling tot het arbeidsongeschiktheidsrisico hebben de geïnterviewden geen behoefte aan een publieke verzekering voor zelfstandigen in het geval van werkloosheid. Alle respondenten hebben een financiële buffer opgebouwd waar zij, indien nodig, altijd op terug kunnen vallen en werkloosheid is volgens hen bovendien een ingecalculiseerd risico van het vak.

Conclusie

Via verschillende onderzoeksmethoden is onderzocht of de opkomst van het zelfstandig ondernemerschap negatief samenhangt met het maatschappelijk draagvlak voor het stelsel van sociale zekerheid. In het algemeen wordt aangenomen dat dit het geval is. De onderzoeksresultaten laten echter zien dat zelfstandig ondernemers in hun opvattingen niet eenduidig verschillen van mensen met een regulier dienstverband. Dit is het geval in het kader van risico's als ziekte, ouderdom en, naar het lijkt, arbeidsongeschiktheid. Uit de analyses blijkt wel dat zelfstandigen werkloosheid eerder toeschrijven aan persoonlijk falen. Dit resulteert in minder steun voor werkloosheidsuitkeringen. Alles bij elkaar komt het maatschappelijk draagvlak echter niet eenduidig onder druk te staan. Met andere woorden, dat de Nederlandse arbeidsmarkt verandert wil niet zeggen dat collectiviteiten niet langer een rol van betekenis spelen. Wat betekenen deze resultaten nu voor beleidsmakers en politici? Dat zelfstandig ondernemerschap een positieve bijdrage levert aan het functioneren van de economie als geheel staat buiten kijf (Audretsch en Keilbach, 2004). Naast een bijdrage aan de werkgelegenheid stimuleert ondernemerschap het innovatieklimaat en vergroot het de concurrentie in het bedrijfsleven. De Nederlandse overheid erkent deze voordelen en werkt onder meer aan een aanpak om mogelijke knelpunten voortkomend uit de regels en dienstverlening van de overheid zo veel mogelijk te bepreken (Ministerie van Economische Zaken, 2009). Naast het wegnemen van de regeldruk vraagt een moderne arbeidsmarkt ook om gezamenlijk risicomangement waarbij een aantal basiszekerheden vanuit de overheid worden aangeboden, ongeacht of iemand werknemer in loondienst is of niet. Na de eerdere invoering van het zwangerschaps- en bevallingsverlof voor zelfstandig werkende vrouwen lijkt het heropenen van de discussie over een basispakket sociale verzekeringen voor zelfstandigen gewenst. Het gaat dan niet om risico's van het vak, zoals werkloosheid, maar om risico's waar zelfstandigen onvoldoende invloed op hebben zoals ziekte, arbeidsongeschiktheid en ouderdom. Sociale zekerheid zou wat dat betreft wel eens kunnen helpen om mensen de stap naar het zelfstandig ondernemerschap te laten maken.

LITERATUUR

- Audretsch, D. en M. Keilbach (2004) Entrepreneurship capital and economic performance. *Regional studies*, 38(8), 949-959.
- Beugelsdijk, S. en N. Noorderhaven (2005) Personality characteristics of self-employed; an empirical study. *Small business economics*, 24(2), 159-167.
- Bovenberg, A. (2002) Levensloop en sociale zekerheid. *ESB*, 87(4373), 627-629.
- CPB (2008) *Centraal economisch plan 2008*. Den Haag: CPB.
- EIM (2003) *Zelden zo populair: het zzp-schap. Zelfstandigen zonder personeel in de literatuur*. Zoetermeer: EIM.
- Giddens, A. (1994) *Beyond left and right. The future of radical politics*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. en C. Pierson (1998) *Conversations with Anthony Giddens. Making sense of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Lee, C.-C. en C.-P. Chang (2006) Social security expenditures and economic growth. A heterogeneous panel application. *Journal of economic studies*, 33(6), 478-496.
- Leijnse, F., K. Goudswaard, J. Plantenga en J.-P. van den Toren (2002) *Anders denken over zekerheid*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Ministerie van Economische Zaken (2009) *Zelfstandigen zonder personeel en zonder hinderlijke regels*. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken.
- OSA (2008) *Trendrapport aanbod van arbeid 2007*. Tilburg: OSA.
- SCP (2002) *Zelfbepaalde zekerheden*. Den Haag: SCP.
- SCP (2005) *De steun voor de verzorgingsstaat in de publieke opinie, 1970-2002*. Den Haag: SCP.
- Swaan, A. de (1989) *Zorg en de staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bert Bakker.
- TNO (2006) *Verzekerd van een vangnet na de WAZ? Gevolgen van de afschaffing van de WAZ voor het verzekeren van arbeidsongeschiktheidsrisico's door zzp'ers*. Hoofddorp: TNO.